

DOI 10.52363/2414-5866-2021-1-20

УДК 351.86

*Геворкян А.Ю., к.е.н., доц., НТУ «ХПІ», м. Харків,
ORCID 0000-0001-5043-1034*

Gevorkyan A., Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР ЗМІЦЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

FORMATION OF THE FOUNDATIONS OF THE CULTURE OF INFORMATION SECURITY OF SOCIETY AS A FACTOR OF STRENGTHENING NATIONAL SECURITY

Статтю присвячено вирішенню питань формування основ культури інформаційної безпеки суспільства, що є ключовим фактором зміцнення національної безпеки в мінливих умовах внутрішнього та зовнішнього середовища існування нашої країни. З'ясовано, що проблеми інформаційної безпеки неможливо вирішити тільки на державному рівні, тому що в процес користування інформаційно-комунікаційними технологіями залучені практично усі члени суспільства незалежно від їх соціального статусу та професійної спрямованості. Узагальнено наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів та зроблено визначення поняття «національна безпека». Систематизовані основні визначення поняття «інформаційна безпека». Наведено авторську дефініцію поняття «інформаційна безпека». Виокремлено місце системного підходу при дослідженні проблематики інформаційної безпеки. Надано узагальнене визначення поняття «культура інформаційної безпеки». Представлені завдання державної культурної політики в сфері інформаційної безпеки суспільства. Визначені функції культури інформаційної безпеки суспільства та їх взаємозв'язок з національною безпекою країни. Розроблено комплексний проект формування сталої культури інформаційної безпеки українського суспільства. Зроблено висновок, що на сьогоднішній день процес формування основ культури інформаційної безпеки українського суспільства отримує принципово нову інтерпретацію, коли фактор безпеки стає якщо й не визначальним, то однозначно - одним з найважливіших, що обумовлює можливість існування та життєдіяльність нашого суспільства. Доведено, що включеність, та, що головніше, активна участь кожного суб'єкта в процесі інформатизації разом з постійним вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій повинна призводити до безпечного їх застосування в своїх інтересах, із запобігання деструктивних та шкідливих наслідків.

Ключові слова: *інформаційна безпека, національна безпека, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, культура, свідомість.*

The article is devoted to solving the issues of forming the foundations of the information security culture of society, which is a key factor in strengthening national security in the changing conditions of the internal and external environment of our country. It was found out that the problems of information security cannot be solved only at the state level, since almost all members of society are involved in the process of using information and communication technologies, regardless of their social status and professional orientation of activity. Scientific works of domestic and foreign authors are summarized and the concept of "national security" is defined. The main definitions of the concept of "information security" are systematized. The author's definition of the concept of "Information Security" is given. The place of a systematic approach in the study of information security issues is highlighted. A generalized definition of the concept of "information security culture" is given. The tasks of the state cultural policy in the field of information security of society are set. The functions of the society's information security culture and their relationship with the country's national security are defined. A comprehensive project for the formation of a sustainable information security culture of Ukrainian society has been developed. It is concluded that today the process of forming the foundations of the information security culture of Ukrainian society receives a fundamentally new interpretation, when the security factor becomes, if not decisive, then definitely one of the most important, which determines the possibility of existence and life of our society. It is proved that the inclusion, and most importantly, the active participation of each subject in the processes of informatization, together with the constant improvement of information and communication technologies, should lead to their safe use in their own interests, to prevent destructive and harmful consequences.

Keywords: *information security, national security, information society, information and communication technologies, culture, consciousness.*

Постановка проблеми. Значення інформації в житті особистості, суспільства і держави в останні роки не просто значно зросло, а й частково становиться однією з основ сталого розвитку. Україна, слідом за провідними розвинутими світовими державами, тільки починає процес становлення інформаційного суспільства, основу якого складають інформація і знання. «Знаряддя праці» в інформаційному суспільстві стають інформаційно-комунікаційні технології, а, отже, ця галузь зараз ідентифікується як одна з найбільш швидкозростаючих і в той же час малоконтрольованих.

Треба також відзначити, що у зв'язку зі становленням інформаційного суспільства перед нашою державою з'являються нові завдання. Одне з таких завдань – забезпечення національної безпеки інформаційної сфери, яке справедливо віднесено до пріоритетного напрямку стратегічного розвитку країни. Але, проблеми інформаційної безпеки неможливо вирішити тільки на державному рівні, тому що в процес користування інформаційно-комунікаційними технологіями залучені практично усі члени суспільства незалежно від їх соціального статусу та професійної спрямованості діяльності. Тому постає нагальна необхідність формування основ культури безпечного користування та за-

стосування інформаційно-комунікаційних технологій на засадах правового регулювання з боку держави та загальноприйнятих людських цінностей.

Таким чином, мінливість українського інформаційно-комунікаційного внутрішнього середовища, вкупі з постійними викликами і загрозами ззовні формують проблематику та зумовило вибір тематичної спрямованості цього дослідження.

Аналіз останніх вітчизняних та зарубіжних досліджень. Проблемні питання щодо формування та зміцнення інформаційної і національної безпеки є центральною темою багатьох наукових статей, дисертацій та інших праць провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Доронін І. [1], Власюк О. [2], Бейкер Дж. [3], Шипілова Н. [4], Горбатюк С. [5], Нашинець-Наумова А. [6], Золотар О. [7], Абомхара М., Койен Г. [5], Белінська М. [9], Довгань О. [10] та інших. Опрацювавши наукові праці цих вчених можна дійти висновку, що ними досить повно та обґрунтовано висвітлені теоретико-методологічні питання, зроблені актуальні на сучасному етапі розвитку дефініції основних понять, наведені практичні рекомендації щодо вирішення практично-прикладних завдань забезпечення та зміцнення національної безпеки та її взаємозв'язок з інформаційною безпекою.

Але, слід зауважити, що у сучасній науковій літературі не досить повно та систематизовано висвітлені питання щодо формування основ культури інформаційної безпеки суспільства як основного суб'єкта, на який спрямовані механізми національної безпеки країни.

Постановка мети. Метою даної статті є дослідження теоретико-методологічних основ формування культури інформаційної безпеки суспільства як ключового фактору зміцнення національної безпеки країни в мінливих умовах сьогодення. Для досягнення мети у роботі поставлені наступні завдання:

- уточнити дефініцію поняття «інформаційна безпека»;
- дослідити понятійно-категоріальний апарат формування культури інформаційної безпеки суспільства;
- розробити комплексний проект формування сталої культури інформаційної безпеки українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах світового глобалізаційного розвитку національна безпека є складною багаторівневою системою, що складається із сукупності взаємопов'язаних елементів, які самі по собі представляють незалежні системи (державна безпека, громадська безпека, інформаційна безпека, екологічна безпека, економічна безпека, транспортна безпека, енергетична безпека, безпека особистості тощо). Це вказує на те, що категорія «національна безпека» є загальним поняттям по відношенню до її видів або складових.

Отже, узагальнивши наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів [1-3] можна зробити наступне визначення поняття «національна безпека» – це складноорганізована система різних видів безпеки, що має своєю метою дося-

гнення стану захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх викликів, ризиків, загроз й небезпек, при якому забезпечуються реалізація конституційних прав і свобод членів суспільства, що є громадянами України або проживають (працюють) на території країни, гідні якість і рівень їх життя, суверенітет, незалежність, державна і територіальна цілісність, сталий соціально-економічний розвиток як окремих територій, так й держави в цілому. З цього визначення виходить, що забезпеченням національної безпеки слід визнати сукупність політичних, організаційних, соціально-економічних, правових, інформаційних, військових, спеціальних та інших заходів. У свою чергу, інформаційна безпека, з одного боку, є частиною національної безпеки, а з іншого боку, є відносно самостійним видом безпеки, що має системний характер.

Тому є доцільним дослідити дефініцію ключового поняття даної статті – «інформаційна безпека» шляхом опрацювання наукових трудів з цієї проблематики та надати власне авторське визначення цієї категорії, виходячи із сучасного стану справ у цієї галузі в Україні. Для цього на рис. 1 покажемо основні визначення поняття «інформаційна безпека», які наведені у відповідних наукових працях [1, 3-6].

Рис. 1. Основні визначення поняття «інформаційна безпека»
Джерело: узагальнено автором на основі [1, 3-6]

Таким чином, виходячи із визначень, які представлено на рис. 1, та власного бачення цієї проблематики, можна розробити наступну авторську дефініцію поняття «інформаційна безпека» – це системно орієнтований стан захищеності національних інтересів країни в галузі користування та застосування інформаційно-комунікаційних технологій, який складається із сукупності взаємоузгоджених інтересів особистості, суспільства і держави в сфері захисту від внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз та передбачає впровадження комплексу нормативно-правових, організаційних, психологічних та/або технічних заходів превентивного або антикризового характеру щодо запобігання можливих чи усунення існуючих негативних процесів і явищ, що породжує інформаційний простір.

Відзначимо, що системний підхід також знаходить свій прояв при розгляді інформаційної безпеки як системи суспільних відносин, а також у сформульованих на його основі пропозиціях щодо систематизації норм законодавства, спрямованих на охорону суспільства від негативних проявів під час користування чи застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Виходячи з цього, для створення ефективно функціонуючого механізму інформаційної безпеки країни потрібно сформулювати передумови для освідомлення культури цього процесу кожним членом інформаційного суспільства. Отже, значимість культури інформаційної безпеки як культури нового типу визначається тим, що вона виступає певним мірилом стану глобального інформаційного суспільства у сучасних мінливих умовах інформаційного середовища.

Під культурою інформаційної безпеки суспільства можна розуміти сукупність певних знань, умінь, навичок і високий рівень свідомості, в тому числі й правової, в інформаційній сфері [7]. Зазначимо, що тут в якості спеціальних знань, умінь і навичок виступають, зокрема:

- здатність реалізації інтересів кожного члена інформаційного суспільства;
- чітке бачення переваг від використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- вміння критично оцінювати одержувану інформацію з точки зору її достовірності, корисності або шкідливості, актуальності, повноти тощо;
- навички ефективного протистояння можливим викликам і загрозам глобального інформаційного простору [7].

На підставі цього можна зробити висновок, що ці спеціальні знання, вміння та навички – це здатність чітко усвідомлювати інформаційні потреби, з'ясовувати та проводити оцінку джерел інформації (мається на увазі процес виявлення найбільш достовірних, повних та оперативних джерел інформації), знаходити, аналізувати, організовувати, інтерпретувати, синтезувати інформацію, контролювати ефективність процесу задоволення інформаційних потреб. Сильне інформаційне суспільство країни, що володіє високим рівнем інформаційної культури, може ефективно протистояти всім викликам сучасного інформаційного середовища, що є запорукою зміцнення національної безпеки не

тільки в інформаційної, а й в інших сферах, де людина є визначальним фактором прийняття рішень (а це практично усі сфери).

Слід обов'язково зазначити, що формування культури інформаційної безпеки суспільства неможливо без якісного та ефективного контролю за цим процесом з боку держави. Для досягнення цього необхідна розробка, впровадження і реалізація відповідними уповноваженими державними органами заходів, які сприятимуть розвитку культури інформаційної безпеки та будуть орієнтовані, в першу чергу, на найбільш «незахищені» верстви інформаційного суспільства. Основи державної культурної політики в цьому напрямку містять наступні завдання, які наглядно проілюстровані на рис. 2.

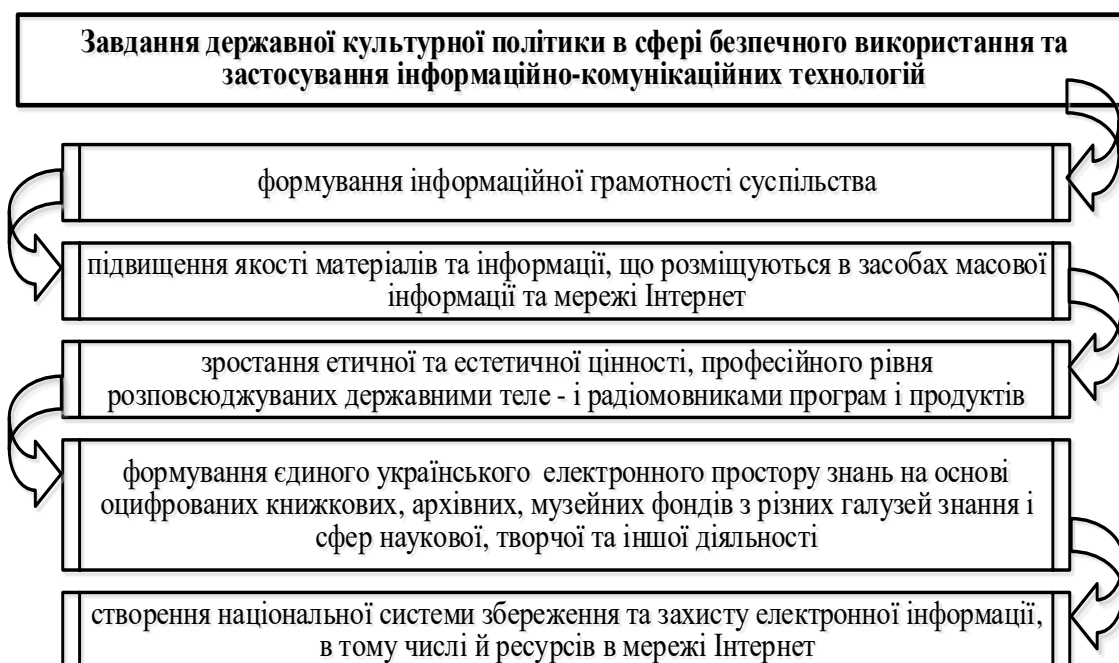

Рис. 2. Завдання державної культурної політики в сфері інформаційної безпеки суспільства

Джерело: розробка автора на основі [7, 8]

З рис. 2 виходить, що метою формування інформаційної культури є забезпечення прав інформаційного суспільства на об'єктивну, достовірну, безпечну інформацію, створення і задоволення його потреб у постійному розвитку, отриманні нових компетенцій, розширенні кругозору та інших важливих аспектів життєдіяльності в мінливих умовах сьогодення. Аналіз мети і завдань державної культурної політики формує основні функції культури інформаційної безпеки суспільства як фактору зміцнення національної безпеки, що показані в табл. 1.

Таким чином, у сучасних глобалізаційних умовах розвитку інформаційного суспільства України набуває актуальності розробка єдиного проекту, який би, з одного боку, забезпечував якісній та ефективний захист суспільства

від викликів та загроз використання чи застосування інформаційно-комунікаційних технологій, а з іншого – зміцнював національну безпеку країни в умовах постійних «інформаційних війн», які проводяться проти нашої держави з боку іноземних агенцій. На рис. 3 запропонуємо авторську розробку основних системних блоків такого проекту стосовно формування сталої культури інформаційної безпеки українського суспільства.

Таблиця 1

Функції культури інформаційної безпеки суспільства та їх взаємозв'язок з національною безпекою

№ з/п	Функції	Характеристика функції	Вплив на національну безпеку
1.	Безпекова	Формування безпечного інформаційного середовища на основі популяризації інформаційних ресурсів, що сприяють поширенню традиційних духовно-моральних та етичних цінностей нашої країни	Можливість впровадження заходів щодо запобігання антидержавним або сепаратиським настроям в інформаційному суспільстві України
2.	Нормативно-правова	Забезпечення нормативного правового регулювання відносин в області інформаційної безпеки особистості	Створення нормативно-правової бази, спрямованої на захист національних інтересів
3.	Соціально-економічна	Забезпечення основ для формування та розвитку свідомості та відповідального ставлення інформаційного суспільства до питань безпечного застосування інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі, треба виділити, формування споживчої та користувацької культури	Розробка механізмів та впровадження заходів щодо запобігання будь-яким соціально-економічним правопорушенням в інформаційному просторі держави
4.	Допоміжна	Створення та розвиток системи інформаційно-консультативної, технологічної та технічної допомоги з виявлення, попередження та ліквідації наслідків прояву загроз інформаційній безпеці суспільства	Впровадження заходів щодо запобігання та ліквідації загроз національній безпеці в інформаційній сфері

Джерело: розробка автора на основі [9, 10]

Отже, можна зробити узагальнений висновок, що зараз процес формування основ культури інформаційної безпеки українського суспільства отримує принципово нову інтерпретацію, коли фактор безпеки стає якщо й не визначальним, то однозначно - одним з найважливіших, що обумовлює можливість існування та життєдіяльність нашого суспільства.

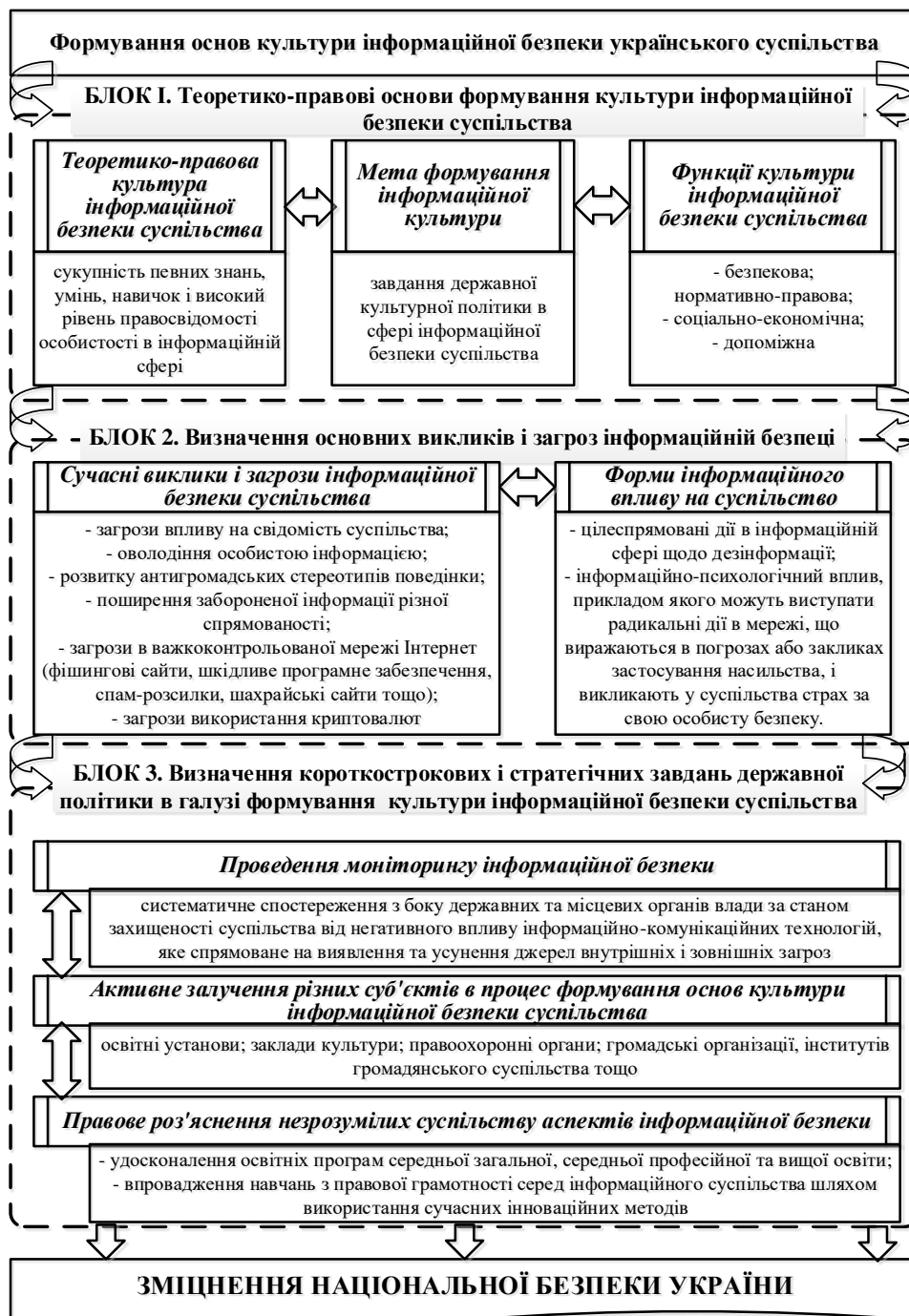

Рис. 3. Комплексний проект формування сталої культури інформаційної безпеки українського суспільства

Джерело: розробка автора

Включеність, та, що головніше, активна участь кожного суб'єкта в процесі інформатизації разом з постійним вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій повинна призводити до безпечного їх застосування в своїх інтересах, із запобігання деструктивних та шкідливих наслідків. За думкою автора, цьому може допомогти впровадження і реалізація на державному рівні представленого на рис. 3 комплексного проекту формування сталої культури інформаційної безпеки українського суспільства, у якому зібрані усі осно-

вні аспекти та елементи системи інформаційної безпеки та наведено їх взаємозв'язок із головним завданням держави – зміцненням національної безпеки.

Висновки. У статті були проведені теоретико-методологічні та практично-прикладні дослідження основ формування культури інформаційної безпеки суспільства як ключового фактору зміцнення національної безпеки країни в мінливих умовах сьогодення. У ході наукових досліджень були виконані усі поставлені завдання та отримані цінні теоретико-практичні результати.

1. Шляхом узагальнення основних визначень поняття «інформаційна безпека» було розроблено власне актуальне авторське бачення дефініції цієї категорії, а саме – це системно орієнтований стан захищеності національних інтересів країни в галузі користування та застосування інформаційно-комунікаційних технологій, який складається із сукупності взаємоузгоджених інтересів особистості, суспільства і держави в сфері захисту від внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз та передбачає впровадження комплексу нормативно-правових, організаційних, психологічних та/або технічних заходів превентивного або антикризового характеру щодо запобігання можливих чи усунення існуючих негативних процесів і явищ, що породжує інформаційний простір.

2. Досліджено понятійно-категоріальний апарат, який є запорукою успішності формування культури інформаційної безпеки суспільства. Він складається з: 1) обґрунтованого визначення поняття «культура інформаційної безпеки», під якою розуміється сукупність певних знань, умінь, навичок і високий рівень свідомості в інформаційній сфері; 2) чітко поставлених завдань державної культурної політики в сфері інформаційної безпеки суспільства; 3) функціональної спрямованості культури інформаційної безпеки суспільства та її взаємозв'язку з національною безпекою.

3. Розроблено комплексний проект формування сталої культури інформаційної безпеки українського суспільства, у якому зібрані усі основні аспекти та елементи системи інформаційної безпеки та наведено їх взаємозв'язок із головним завданням держави – зміцненням національної безпеки. Доведено доцільність використання трьох взаємопов'язаних блоків цього проекту для досягнення максимального ефекту від його впровадження та реалізації: 1) теоретико-правові основи формування культури інформаційної безпеки суспільства; 2) визначення основних викликів і загроз інформаційній безпеці; 3) визначення короткострокових і стратегічних завдань державної політики в галузі формування культури інформаційної безпеки суспільства.

Включеність, та, що головніше, активна участь кожного суб'єкта інформаційного суспільства в процесі інформатизації разом з постійним вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій повинна призводити до безпечного їх застосування в своїх інтересах, із запобігання деструктивних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти: моногр. Київ: ТОВ Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.
2. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Вибрані наукові праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

3. Baker J. Process, Practice and Principle: Teaching National Security Law and the Knowledge that Matters Most. *The Georgetown Journal of Legal Ethics*. 2014. Vol. 27. P. 163-189.
4. Методологія стратегічного планування в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності : монографія / авт. кол. : В. І. Абрамов та ін. ; за заг. ред. Л. М. Шипілової. Київ : НАДУ, 2018. 232 с.
5. Горбатюк С.Є. Еволюція феномену безпеки: від стародавніх політико-правових учень – до сучасної наукової думки. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 2. С. 28-35.
6. Нашинець-Наумова А.Ю. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки суб'єктів господарювання: дис. ... д-ра юрид.наук. Київ, 2018. 511 с.
7. Золотар О.О. Правові основи інформаційної безпеки людини: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 499 с.
8. Abomhara M., Koien G. Cyber Security and the Internet Of Things: Vulnerabilities, Threats, Intruders and Attacks. *Journal of Cyber Security*. 2015. Vol. 4. P. 65-88.
9. Bilynska M. The Formation of the Paradigm of National Resilience in the State Administration of Ukraine. *International Scientific Journal «Progress»*. 2018. №.1-2. P. 41-45.
10. Довгань О.Д. Теоретико-правові основи забезпечення інформаційної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 453 с.

References:

1. Doronin I.M. (2019). *Natsionalna bezpeka Ukrainy v informatsiinu epokhu: pravovi aspekty* [National security of Ukraine in the Information Age: legal aspects]. Kiev, TOV Vydavnychiy dim «ArtEk», 2019. 434 p.
2. Vlasiuk O. (2016). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky. Vybrani naukovy pratsi* [National security of Ukraine: evolution of problems of internal policy. Selected scientific works]. Kiev, NISD. 528 p.
3. Baker J. (2014). Process, Practice and Principle: Teaching National Security Law and the Knowledge that Matters Most. *The Georgetown Journal of Legal Ethics*. vol. 27. pp. 163-189.
4. Shipilova L. (2018). *Metodolohiia stratehichnoho planuvannia v umovakh hlobalnykh zahroz natsionalnii bezpetsi ta mizhnarodnii stabilnosti* [Methodology of strategic planning in the context of global threats to national security and international stability]. Kiev, NADU. 232 p.
5. Horbatiuk S. (2016). *Evoliutsiia fenomenu bezpeky: vid starodavnykh polityko-pravovykh uchen – do suchasnoi naukovoï dumky* [Evolution of the security phenomenon: from ancient political and legal students to modern scientific thought]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy* [Bulletin of the Nagu under the president of Ukraine]. vol. 2. pp. 28-35.
6. Nashynets-Naumova A. (2018). *Administratyvne-pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia* [Administrative and legal support of information security of business entities]. Kiev. 511 p.
7. Zolotar O. (2018). *Pravovi osnovy informatsiinoi bezpeky liudyny* [Legal basis of human information security]. Kiev. 499 p.
8. Abomhara M., Koien G. (2015). Cyber Security and the Internet Of Things: Vulnerabilities, Threats, Intruders and Attacks. *Journal of Cyber Security*. vol. 4. pp. 65-88.
9. Bilynska M. (2018). The Formation of the Paradigm of National Resilience in the State Administration of Ukraine. *International Scientific Journal «Progress»*. vol. 1-2. pp. 41-45.
10. Dovhan O. (2016). *Teoretyko-pravovi osnovy zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy* [Theoretical and legal bases of ensuring information security of Ukraine]. Kiev. 453 p.